

İDARE MERKEZİ
ANKARA, İstanbul Caddesi
Maarif Eminliği yanında

İSTANBUL BÜROSU
İstanbul, Ankara Caddesi
No — 87

HAYAT

Fiatı her yerde 15 kuruş
seneligi, posta ile 7,5 Türk Lirası
(Ecnebi Memleketlere 7,5 Dollar)

Abona ve ilan için İstanbul
bürosuna muracaat edilir
Yazı işlerinin mercii Ankara
merkezidir

Hayata, daima hayata.. Dünyaya daha çok hayat katalım!

— NIETZSCHE—

Cilt: V

Ankara, 9 Mayıs, 1929

Sayı: 128

Musahabe

Türk San'atı Hakkında

Şu son haftalar zarfında Türk san'atı hakkında bazı eserlerin çıkması, Ankara Türk Ocağında bazı konferanslar verilmesi, münevverlerin dikkatini yeniden Türk san'atı üzerine celbetti; gazetele-
rimizde, bilhassa Hakimiyeti Milliye'de, bu mes'ele hakkında muhtelif makaleler yazıldı. Medeniyet tarihimizin çok mühim bir şubesi olan Türk mimarlığı hakkında gösterilen bu alâkayı büyük bir memnuniyetle karşılamamak imkânsızdır. Bu itibarla biz de bu mes'ele hakkında bazı umumî mütalealar yürütmek istiyoruz.

Millî tarihimizin hemen bütün şubeleri gibi, san'at tarihimiz de şu son zamanlara kadar pek az ve pek yanlış biliniyordu. Gazneviler, Selçukiler, Osmanlılar, Timuriler gibi sadece siyasi bir medlûli haiz kelimeleri lâyıkile anlamayan mütetebbiler nazârında, birbirinden ayrı bir Selçuki san'atı, bir Osmanlı san'atı, ilâh... vardı. Lâkin bütün bunların müstakil ve birbirinden ayrı san'atlar değil, umumî Türk san'atının sadece birer şubesi, birer devresi olduğunu anlayan yoktu. Çok uzun asırlardan beri muhtelif coğrafi sahalarda devletler kuran Türk milletini, o milletin asıl ruhunu, manevî tekâmülünü görmeyerek, mühtelif Türk devletlerini münferit birer hadise gibi, tetkika çalışan müverrihler bugüne kadar aldandılar ve hakikati anlamadılar:] Türklerin Mısırda yarattıkları mimarî eserlerini Mısır san'atı, Suriyedekileri Suriye san'atı, İrandakiler Acem san'atı sahasına soktular. Bu yanlış

telâkki, nihayet, Viyana Darülfünunu müderrislerinden profesör Strzygowski'nin şakirtlerinin mesaisi sayesinde tashih edilebildi.

Strzygowski bundan otuz sene evvel Bizans san'atının mahiyetine ve menşesine ait meydana koyduğu yeni nazariyelerle bütün dünyada büyük bir şöhret kazanmış bir âlimdir. Onun bazı nazariyelerini bir takım âlimler çok hayalî ve indî addederler; fakat bir çok nazariyeleri de bugün umumiyetle kabul edilmiş gibidir. Ona gelinceye kadar hiç kimse san'at tarihi mes'elelerini lâyıkile anlamak için eski Şark ve orta Asya san'atlarının tetkiki lâzım geldiğini anlamamıştı.

Yirminci asır iptidalarında şarkî türkistanda yapılan hafriyatta meydana çıkan bir çok Türk eserleri, sonra Macaristanda keşfedilen ve «kavimlerin muhacereti» devresine ait olan bazı san'at mahsulleri, gene bu devirlere ait olup Rus müzelerinde bulunan bir takım şeyler, ve nihayet, Arnavutlukta zuhur eden bir definedeki bir takım eserlerin Türklere ait olması, bu büyük âlimin dikkatini eski Türk san'atı üzerine çevirdi. Yalnız kendisi değil, onun prensiplerini kabul ve tatbik eden bir takım şakirtleri de Türk san'atının islâmiyetten sonra ki mahsullerini tetkik ettiler. Henüz bu işlerin başlangıcında bulunduğu halde, şimdiye kadar elde edilen neticeler bile fevkelade mühimdir; ve islâm san'atı hakkında şimdiye kadar bilinen şeyleri temamilen yıkacak bir mahiyettedir.

Strzygowski ve şakirtleri, Türk

san'atı, en eski devirlerden bu güne kadar bir «kül», bir silsile şeklinde tetkik ediyorlar ki, temamilen ilmî bir usuldur; kandilerinden evvel san'at tarihile uğraşan mutahassıslar, bu basit hakikati bir türlü anlayamamışlardı. Edebiyat tarihimizi tetkik için senelerden beri tatbika çalıştığımız bir prensipin, san'at tarihi tetkikinde de aynı suretle pek feyizli neticeler vermesi pek tabiidir.

İşte bu tetkikler neticesinde şimdiden sabit olmuştur ki, daha islâmiyetten evvel başlayarak bu güne kadar devam eden müstakil ve orijinal bir Türk san'atı mevcuttur; Türkistanda, İranda, Irakta, Suriyede, Mısırda, Anadolu ve Rumelide, Kırında, Volga boylarında, Kafkasyada bu san'atın mebzul ve kıymetli eserlerine tesadüf olunuyor; ve anlaşılıyor ki, Türkler, yaşadıkları bütün sahalarda, oradaki yerli unsurlardan istifade etmekle beraber, o unsurları kendi millî ruhlarıyla ve millî san'at unsurlarıyla telif ve terkip etmişler, temamilen orijinal bir Türk san'atı yaratmışlardır; bu san'atın umumî vasıfları her sahada birbirinden farksızdır.

Türk san'atı hakkında tetkikler yapmak isteyen gençlerimizin, bu tekâmül safhalarını unutmamalarını ve mukayese usulüne temamilen riayet etmelerini temenni ederiz; ancak bu sayededir ki Türk san'atının büyük inkişafını ve kıymetini anlamak kabil olacaktır.

KÖPRÜLÜZADE M. FUAT

SANA ATTA ESRARENGİZLİK

NAKLEDEN VAHİT

Bir sabah *Rodin*'i ziyarete gittiğimde eve girdiğim zaman bana kendisinin hasta olduğunu ve odasında istirahat etmekte bulunduğunu söylediler.

Geri dönmek üzere idim; o sırada merdivenin başında bir kapı açıldı, ve üstat beni çağırarak:

— Yukarıya geliniz, memnun olurum! dedi. Bu davete hemen icabet ettim, ve *Rodin*'i hırkasına bürünmüş, ayaklarına terliklerini geçirmiş, saçları karma karışık, sobanın karşısına oturmuş olduğu halde buldum, çünkü teşrini sani ayında idik. Dedi ki:

— Senenin şu bulunduğumuz devresinde ben hasta olmağa mezun olurum.

— ???

— Öyle ya! Bütün sair vakitlerde o kadar işim, meşguliyetim, endişelerim vardır ki bir lâhza bile nefes almak benim için tamamiyle imkân haricindedir. Fakat yorgunluk gitgide ziyadeleşir; artık ona galebe çalmağa ne kadar gayret etsem de sene nihayeti yaklaşınca işlerimi birkaç gün durdurmak mecburiyetinde kalırım.»

Üstadın bu beyanatını dinlemekle beraber duvarda asılı duran bir salibe bakıyordum: Hazreti *İsa*'yı tabii eb'adın üç rub'u nisbetinde musavvir bir tasvir bu salibe mihlanılmış idi.

Bu şekil boyalı idi, ve güzel bir karakteri, yani farik vasfı haiz idi. *İsa*'nın cesedi ihtişamdan âri olmayan bir hal ve vaz-

iyette olarak salipten sarkıyor idi. Bere içinde kansız, mosmor etler, düşük ve mütevekkilâne elemli kafa, hasılı tamamiyle ölmüş bir ceset.

Rodin bana sordu:

— Galiba benim yaptığım haçı temaşa ediyorsunuz. Hari-kulâdedir değil mi? Haiz olduğu *realism*, yani hakikatperestî ile İspanyanın *Burgos* şehrinde kâin del *Santisimo Cristo* kilisesindeki İsa tasvirini, içi saman doldurulmuş gerçekten bir insan naşı zannedilecek derecede müheyyiç, korkunç ve müthiş olan o tasviri hatırlatıyor...

Hakikatı halde bu gördüğümüz İsa şeklinde daha az vahşet vardır. Bedenin ve kolların hututu ne kadar saf ve ahenktardır!»

Üstadın bu şevk ve vecdini görünce dindar olup olmadığını kendisinden sordum:

— Bu kelimeye atfolunan manaya göredir, dedi. Eğer dindar demekle bazı âmalî diniyeye nefsinin icbar eden, bazı akideler önünde baş eğen bir adam murat olunuyor ise elbette dindar değilim. Zamanımızda hâlâ böyle dindar olan artık kaldı mı? Kendi tenkit fikrinden ve akıl ve muhakemesinden kim ferağat edebilir?

Lâkin, fikrimce, din herhalde bir duayı kekelemekten büsbütün başka bir şeydir. Dünyada izah ve tefsir edilmemiş olan ve edilmesi de şüphesiz kabil olmayan her şeyin duyusudur. Kâinatın

kanunlarını hıfz ve vikaye eden, ve mahlûkatın da *tip*, yani şekli aslilerini muhafaza eyleyen meçhul kuvvete perestîştir; vazih ve aşıkâr olmayan her şey hakkında ne gözlerimizle, ne de hatta fikrimizle göremediğimiz bütün o geniş eşya sahası hakkında edindiğimiz fikir ve hayaldir; bir de vicdan ve şuurumuzun lâyetenahiye, ebediyete had ve payansız ilim ve aşka olan, ve belki hayalî olsa dahi gene müfekkiremizi âdeta kanatlaşmış gibi titreten hamlesi, savletidir.

Bu manada olursa, evet dindarım.»

Rodin, ocakta yanmakta olan odunun dalgah ve sür'atli parıltılarını gözü ile takibe koyuldu. Biraz sonra dedi ki:

— Eğer din mevcut olmasa idi, onu icada lüzum görürdüm. Hulâsa gerçekten artist olanlar insanların en dindar olanlarıdır.

Zannederler ki biz yalnız havassimizla yaşıyor ve zavahirle iktifa ediyoruz. Bizleri parlak renklerle sermest olan ve bebeklerle oynar gibi şekillerle eğlenen çocuklar zannediyorlar. Bizi yanlış anlıyorlar. Hatlarla renk farkları bizim için ancak gizli hakikatlerin işaretleridir. Nazarlarımız satırların ötesine, yani fikre kadar nüfuz eder, ve sonra hat ve çizgiler resmettiğimiz zaman bunlara ihtiva ettikleri ruhî ve manevî mazmunu da katarız.

Artist namına lâayik olan kimse tabiatın bütün hakikatını, yani yalnız hariçteki hakikatı

değil, fakat bilhassa dahildekini de ifade etmelidir.

Eyi bir heykeltraş bir insan gövdesinin modelini yaparken yalnız adalâtı değil, o adalâta can veren hayatı, hatta hayat-tan da daha iyisini, yani onlara şekil vermiş olan, ve ister zara-fet, ister kuvvet, ister âşikane cazibe ve latafet, ister inkıyat altına alınamayan tehevür ve şiddet bahşetmiş bulunan kudreti temsil ve tasvir eder.

Michelangelo yaratıcı kuvveti bütün canlı etlerde olanca dehşetiyle tecessüm ettirdi.... *Luca della Robbia* ise bu kuvveti harikulâde mütebessim bir tarzda gösterdi. Bu veçhile her bir heykeltraş, tabiata, kendi mizacına göre ya dehşetli ve yahut pek tatlı bir ruh bahşeder.

Payizajist'ler, yani kır manazırını tasvir edenler belki de daha ileri giderler. Onlar yalnız canlı mahlûkatta değil, hatta ağaçlarda, çalılarda, ovalarda, tepelerde de bir ruhun in'ikâsını görürler. Sair insanların indinde tahta ve topraktan başka birşey olmayan şeyler büyük *Peyizajist*'in gözüne cesim bir mahlûkun çehresi gibi görünür. *Corot* ağaçların tepesinde, çayırın otla-rında ve göllerin mücellâ satıh-ları üzerinde adetâ münteşir bir halde bir iyilik görür, *Millet* ise bunlarda ıstırap ve tevekkül müşahede ederdi.

Her tarafta büyük artist kendi fikrine mukabil bir fikir bulur. Bünden daha dindar bir adam başka nerede bulunur?

Heykeltraş, tedkik etmekte bulunduğu eşkâlin muayyen karakterini müşahede ettiği, ve geçici hatların arasından her mahlûkun ebedî *tip*'ini meydana çıkarabildiği zaman gene perestîşkârlık etmiş olmuyor mu? Meselâ eski Mısır heykeltraş-lığının insan veya hayvanı musav-vir olan şaheserlerine bakınız:

bunlarda esaslı hatların fazla belli edilmiş olması adeta bir kasîde veya ilâhî kadar heyecan verici bir tesir hasıl etmiyor mu? Eşkâli umumileştirmek yani bun-ları canlı olan hakikatlerinden tecrit etmeksizin mantikî cihetle-rini belli eylemek istiladını haiz bulunan her artist aynı dinî he-yecanı husule getirir; çünkü biz-zat kendinin ölmez hakikatler karşısında duymuş olduğu titre-yişi bizde de hasıl etmiş olur.

İnsanın zekâ ve samimiyetinin en yüksek şahitleri olan güzel eserler gerek insan ve gerek cihan hakkında söylenilebilecek herşeyi söylerler, bir de bilinme-si mümkün olmayan daha başka birşeyin de mevcut olduğunu anlatırlar.

Her şaheserde bu esrarengiz vasıf ve hal vardır. Bunlar da daima baş döndürücü bir cihet bulunur. *Vinci*'nin bütün tablo-larında mevcut olan istifham noktasını hatırlayınız. Fakat bu büyük mutasavvîfi misal olarak aldığımıza iyi etmedim, çünkü benim iddiam bunda pek kolay tahakkuk eder. Daha eyisi *Giorgione*'nin *Kır konseri* ünvanlı o ulvî eserini alalım. Bunda yaşa-maktan mütevellit bütün tatlı sevinç mevcut olmakla beraber ona bir nevi hüznü teheyyüç dahi katılmıştır: beşerin süruru nedir? Nereden gelir? Nereye gider? Hayatın muamması?..

İsterseniz bir de *Millet*'nin *Glaneuses*, yani «başak toplayıcı kadınlar», ini alalım. Kızgın güneşin altında meşakkatla çalışan bu kadınlardan biri doğruluyor ve ufka bakıyor. Anlıyoruz ki bu köylü kendi kendine, bir vukuf şulesi arasında, şu suali irat ediyor: «neye yarar?»

İşte bütün eserde mündemiç olan esrarengiz hal dahi budur.

Mahlûkatı hayata bağlayıp ta onları elem ve ıstırap içinde bulunduran kanun neye yarar?

Esasen pek müellim olan dünya-yı onlara sevdiren bu ebedî aldatis neye yarar? İşte ıstırap verici bir mes'ele!

Hem de bu esrarengiz tesiri hasıl eden yalnız yeni devir medeniyetinin şaheserleri değildir. Bunu insan atik devir sanatının şaheserleri, ve meselâ *Partenon* mabedinin *Üç Parklar* ünvanile meşhur olan heykelleri karşısında da duyar. Bunlara *Parklar* diyorum, çünkü -- her ne kadar alimlerin fikrinde bu heykeller başka ilâheleri tasvir ediyor iselerde -- bu ünvan ile tanınmışlardır; zaten bu husus ehemmiyeti haiz değildir!.. Bun-lar oturmakta bulunan üç kadın isede, vaziyetleri o kadar sâki-nane, o kadar ihtişamkâranedir ki göze görünmeyen muazzam bir şeyin aksamından zanne-dilir. Filvaki bunların üzerinde büyük bir sır hüküm sürüyor: Bütün tabiatın inkıyat etmekte bulunduğu, ve kendilerinin de bizzat semavî hadimleri olduğu gayri maddî ve ebedî «Hikmet»!

Demek oluyor ki bütün üstat-lar meçhuliyetin hududuna, eşi-ğine kadar ileriliyorlar. İçlerin-den bazıları buraya alınlarını acınacak surette çarparak daha öteye geçemiyorlar; muhayyi-leleri daha şataretli olan diğere-leri ise bu hududun öte tarafın-daki gizli bağçeyi dolduran kuş-ların nahmelerini işittiklerini zannediyorlar.»

Kendi sanaatı hakkındaki en kıymetli fikirlerini bana ifşa etmekte bulunan üstadı dikkatle dinliyordum. Zannedilirdi ki alev-ler saçan bu ocağın karşısında vücudünü istirahatata mahkûm eden yorgunluk bilâkis zihin ve fikrini daha serbest bırakıyor ve onu hayalât sahasına alabildiği-ne atılmağa teşvik ve davet ediyor.

Sözü kendi eserlerine nakle-derek dedim ki:

— Üstat, başka artistlerden bahsediyorsunuz, fakat kendinizi meskût geçiyorsunuz. Halbuki siz kendi sanatına en ziyade esrarengizlik dercetmiş olanlardan birisiniz. En ufak menhutatınızda âdeta göze görünmeyen ve izah edilemeyen şeylerin ilka ettiği ıstırap hissi zahirdir.»

Rodin bana istihfâfkârane bir bakış atfederek dedi ki:

— Eh! azizim *Gsell*, eserlerimde bazı hissiyatı teşvik ettimse onları sözle şerh ve tafsil etmeğlim tamamiyle lüzumsuzdur, çünkü ben şair değilim, heykeltraşım; hem de bu hissiyatın benim menhutatımda kolayca okunması kabildir; yoksa bu hissiyatı benim bizzat duymuş olup olmamaklığım müsavidir.

— Hakkınız var: onları keşfetmek halka düşer. Şu halde sizin ilhamınızda benim ne gibi esrarengiz bir hal müşahede etmiş olduğumu size söyleyim. Doğru görüp görmediğimi bana ihtar edersiniz.

Bana öyle geliyor ki benî-âdemde sizi bilhassa meşgul eden şey bedene kuvvetle merbut ve mukayyet olan ruhun garip ıstırabıdır.

Bütün heykellerinizde etin sıklet ve süfliyetine rağmen zihnin tahayyüle doğru ayni atılışı görülmektedir.

Saint Jean - Baptiste'nizde ağır ve hemen de kaba bir uzviyet, arzın bütün ufuklarını tecavüz eden ilâhî bir vazife ile âdeta gerilmiş ve harekete gelmiş gibi görünüyor. *Calais Eşrafi*'nizde ulvî bir ebediyetin meftunu olan ruh tereddüt içinde bulunan cismi azap ve ukubete doğru sürüklüyor, ve ona: «titriyor musun, ey kadit!» kelâmı meşhurunu haykırır gibi oluyor.

Mütefekkir'inizde mutlakiyeti ihataya boşuna çalışan teemmül, sarfettiği müthiş ceht ve ikdamın tesiriyle bir pehlivan vücudünü kıvrandırıyor, büküyor, toparlak bir hale getiriyor, eziyor! Hatta *Bûse* heykelinizde bile cisimler -- sanki ruhların arzu ve emel ettiği sıkı ve çözülmez birleşmeyi kuvveden file çıkarmağa muktedir olmadıklarını evvelden hissediyor imişler gibi -- ıstırap içinde titriyorlar. *Blajzac*'ınızda, azim hayalat ile meşgul bulunan bu dâhi, hasta olan bedeni paçavra gibi silkiyor, onu uykusuzluğa mecbur ediyor ve takat tüketen bir sâye mahkûm kılıyor.

Böyle mi, üstat?»

Uzun sakalını düşünerek okşayan Rodin:

— Yok demiyorum, diye cevap verdi.

— Hele yarım heykellerinizde, maddenin zincir gibi olan kuyut ve revabıtına karşı fikrin şu sabırsızlığını belki de daha ziyade gösterdiniz.

Hemen kâffesi şairin şu güzel beytini hatırlatıyorlar:

«Kuş uçunca dalı nasıl eğerse,
«Onun ruhu da cismini öylece parçalamıştı!»

Siz edipleri sanki başları kendi fikirlerinin sıkleti altında eğilmiş gibi gösterdiniz. Yaptığınız artist tasvirlerine gelince bunlar da önlerinde tabiata dosdoğru bakıyor; lâkin bu bakışları korkunçtur, çünkü onların muhayyileleri kendilerini gördüklerinden daha çok öteye, ifade edebileceklerinin daha çok ötesine alıp götürüyor!

Meselâ *Luxembourg* müzesinde *Kadın gövdesi* ünvanlı büstünüz belki de heykellerinizin en

güzeli olan bu eseriniz — sanki ruh tahayyül girdabına dalarken sersemleştirmiş gibi — bir tarafa meylediyor, sallamıyor.

Hasılı büstleriniz bana ekseriya *Rembrandt*'in portrelerini hatırlatmıştır: zira Holandalı bu üstat dahi yaptığı şahısların alınlarını yukardan inen bir ışık ile aydınlatarak lâyetenahiye olan emeli tamamiyle belli etmiştir.»

Rodin bunun üzerine şiddetle bağırarak:

— Beni *Rembrandt*'a kıyas etmek mi? Ne hürmetsizlik! dedi... *Rembrandt*'a, sanatın bu büyük dâhisine! Nasıl olur, dostum!.. *Rembrandt*'ın önünde başımızı eğelim ve yanına da hiç kimseyi oturtmayalım! Lâkin benim eserlerimde haddü payansız hürriyet ve hakikatın belki de muhayyel olan büyük şahasına doğru ruhun şiddetli temayülâtını fark ve temyiz etmiş olmanızda isabet vardır. Filhalka beni müteessir ve mütehey-iç eden esranengiz nokta dahi işte budur.»

Biraz sonra bana sordu:

— Sanatın bir nevi din olduğuna şimdi kanaat hasıl ettiniz mi?

— Şüphesiz, diye cevap verdim.

Onun üzerine devam ederek:

— Bununla beraber, dedi, şunu da hatırdan çıkarmamalıdır ki bu dine sülûk etmek isteyenler için birinci şart: bir kol, bir gövde veya bir uyluğu lâikiyle tasvir etmeği bilmektir!

VAHİT